การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี

Strengthening Participation in Sustainable Development of Water Resource Potential of Local Government Organizations and Communities in the Mae Klong Watershed Area of Kanchanaburi Province

อารญา สุขหอม (Araya Sookhom)[1]

จรัสพล ชนะสิทธิ์ (Jaraspol Chanasit)[2]

อาภาภรณ์ สุขหอม (Arpaporn Sookhom)[3]

[1]นักวิจัย มูลนิธิการพัฒนาเมืองและชนบทไทย

Researcher, Thailand Urban and Rural Development Foundation

[2]นักวิจัย มูลนิธิการพัฒนาเมืองและชนบทไทย

Researcher, Thailand Urban and Rural Development Foundation

[3]ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สำนักวิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

Assistant Professor, School of Political Science and Public Administration, Walailak University

E-mail: arayasook24@gmail.com[1], Jaraspol_26@hotmail.com[2], aiam2524@gmail.com[3]

Received: 17 January 2025

Revised: 29 July 2025

Accepted: 25 September 2025

บทคัดย่อ

การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อดำเนินมาตรการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี และ (2) เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี

โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ประชากรวิจัยประกอบด้วย (1) กลุ่มผู้บริหารและบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 10 แห่ง และ (2) กลุ่มประชาชน และเยาวชนในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 10 แห่ง โดยใช้กระบวนการกลุ่มในการดำเนินมาตรการกระตุ้นจิตสำนึก และเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการจำแนกประเภทข้อมูล และการเปรียบเทียบข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า (1) มาตรการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบไปด้วย 6 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 มาตรการการสร้างแกนนำการฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ ขั้นตอนที่ 2 มาตรการการสร้างความเข้าใจกับประชาชนในชุมชน ขั้นตอนที่ 3 มาตรการกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจให้เกิดการยอมรับ ขั้นตอนที่ 4 มาตรการกระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนและขยายผล ขั้นตอนที่ 5 มาตรการการตอกย้ำให้เกิดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน และขั้นตอนที่ 6 มาตรการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชน (2) การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืน ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศักยภาพแหล่งน้ำ ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการเลือกโครงการ/ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ/ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ และขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ

คำสำคัญ: การกระตุ้นจิตสำนึก, การฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ, การเสริมสร้างการมีส่วนร่วม, การพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ, การสร้างเครือข่าย

Abstract

Strengthening participation in sustainable water resource potential development of local administrative organizations and communities in the Mae Klong watershed area, Kanchanaburi Province aims to (1) implement measures to stimulate awareness of participation in the restoration and conservation of water resources of the community for local administrative organizations in the Mae Klong watershed area, Kanchanaburi Province, (2) to strengthen community participation in sustainable water resource potential development of local administrative organizations in the Mae Klong watershed area, Kanchanaburi Province. By using the Participatory Action Research (PAR) methods, the research population consisted of (1) executives and personnel of 10 local administrative organizations and (2) people and youth in the areas of all 10 local administrative organizations. The group process was used to implement measures to stimulate awareness and strengthen community participation, including data collection and analysis using

classification and data comparison methods.

The results of the study found that (1) Measures to stimulate awareness of participation in the restoration and conservation of water resources of the community for local administrative organizations in the Mae Klong watershed area, Kanchanaburi Province consists of 6 steps: Step 1: Measures to create leaders in water resource restoration and conservation; Step 2: Measures to create understanding among people in the community; Step 3: Measures to stimulate and motivate acceptance; Step 4: Measures to encourage driving and expanding results; Step 5: Measures to reinforce continuity in operations; Step 6: Measures to develop water resource potential for maximum benefit of the community. (2) Strengthening community participation in sustainable water resource potential development for local administrative organizations in the Mae Klong watershed area, Kanchanaburi Province, consists of 4 steps as follows: Step 1: Participation in water resource potential analysis; Step 2: Participation in selecting projects/ activities to develop water resource potential; Step 3: Participation in implementing projects/ activities to develop water resource potential; Step 4 : Participation in receiving benefits from water resource potential development.

Keywords: Awareness raising, Water resource restoration and conservation, Participation building, Water resource potential development, Networking

บทนำ

ปัญหาคุณภาพของแหล่งน้ำธรรมชาติในพื้นที่ภาคตะวันตกของประเทศไทยและต่อเนื่องมาถึงพื้นที่ฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร ที่ผ่านมาจากอดีตถึงปัจจุบันมีปัญหาค่อนข้างรุนแรง ทั้งในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำปลายน้ำ โดยจากการศึกษาของการประปานครหลวงร่วมกับมูลนิธิการพัฒนาเมืองและชนบทไทย (2562) ได้ทำการศึกษาสภาพปัญหาของแหล่งน้ำในบริเวณดังกล่าว ซึ่งพบว่า แหล่งน้ำในบริเวณดังกล่าว มีสภาพปัญหาที่ใกล้เคียงกัน แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องระดับความรุนแรงของปัญหาและผลกระทบ โดยพื้นที่ที่มีระดับความรุนแรงของปัญหามากที่สุดคือ พื้นที่ปลายน้ำ (จังหวัดนนทบุรี) รองลงมาคือ พื้นที่ต้นน้ำ (จังหวัดกาญนบุรี) ส่วนพื้นที่ที่มีระดับความรุนแรงของปัญหาน้อยที่สุด คือ พื้นที่กลางน้ำ (จังหวัด นครปฐม) ซึ่งสาเหตุร่วมของปัญหาคุณภาพน้ำในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำประกอบไปด้วย (1) การเจือปนของสาร เคมี จากพื้นที่การเกษตรบริเวณต้นน้ำ (2) การปล่อยน้ำเสียและทิ้งขยะมูลฝอยจากร้านอาหารและชุมชนลงสู่แหล่งน้ำ (3) การปกคลุมของวัชพืชโดยเฉพาะผักตบชวาบริเวณแหล่งน้ำ (4) การจัดเก็บขยะมูลฝอยที่ขาด ประสิทธิภาพ ทำให้ขยะมูลฝอยบางส่วนที่ถูกทิ้งไว้ใกล้กับแหล่งน้ำ ได้ถูกลมพัดและถูกน้ำฝนชะลงสู่แหล่งน้ำ (5) การให้อาหารปลาของกระชังปลาบริเวณต้นน้ำ ส่วนสาเหตุร่วมของปัญหาคุณภาพน้ำในบริเวณพื้นที่กลางน้ำ มีประกอบด้วย (1) การปล่อยน้ำเสียและทิ้งขยะมูลฝอยจากชุมชนลงสู่แหล่งน้ำ (2)

การเจือปนของ สารเคมีจากพื้นที่การเกษตร (3) การปกคลุมของวัชพืชโดยเฉพาะผักตบชวาบริเวณแหล่งน้ำ และสาเหตุร่วมของปัญหาคุณภาพน้ำในบริเวณพื้นที่ปลายน้ำ มีสาเหตุร่วมของปัญหาคุณภาพน้ำประกอบด้วย (1) การปล่อยน้ำเสียและสิ่งปฏิกูลลงสู่แหล่งน้ำ (2) การทิ้งขยะมูลฝอยจากชุมชนลงสู่แหล่งน้ำ (3) การเจือปนของสารเคมีจากพื้นที่การเกษตร (4) การปกคลุมของวัชพืชโดยเฉพาะผักตบชวาบริเวณแหล่งน้ำ

ทั้งนี้ การแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำในบริเวณพื้นที่ดังกล่าวข้างต้นอาจไม่ประสบความสำเร็จหรือขาด ความยั่งยืนในการแก้ไขปัญหา หากประชาชนและชุมชนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาศักยภาพของแหล่งน้ำ เพื่อประโยชน์ในการอุปโภค บริโภค ใช้เพื่อการเกษตร รวมถึงการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับในกรณีแหล่งน้ำที่มีศักยภาพ ซึ่งในการดำเนินมาตรการกระตุ้นจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ รวมไปถึงการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา ศักยภาพของแหล่งน้ำนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยเครือข่ายความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ในบริเวณพื้นที่โดยรอบแหล่งน้ำตั้งแต่ในพื้นที่ที่เป็นต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่บริเวณต้นน้ำที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องถ่ายทอดการดำเนินมาตรการกระตุ้นจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน ถ่ายทอดกระบวนการการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี และสร้างเครือข่ายการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี

วัตถุประสงค์การวิจัย

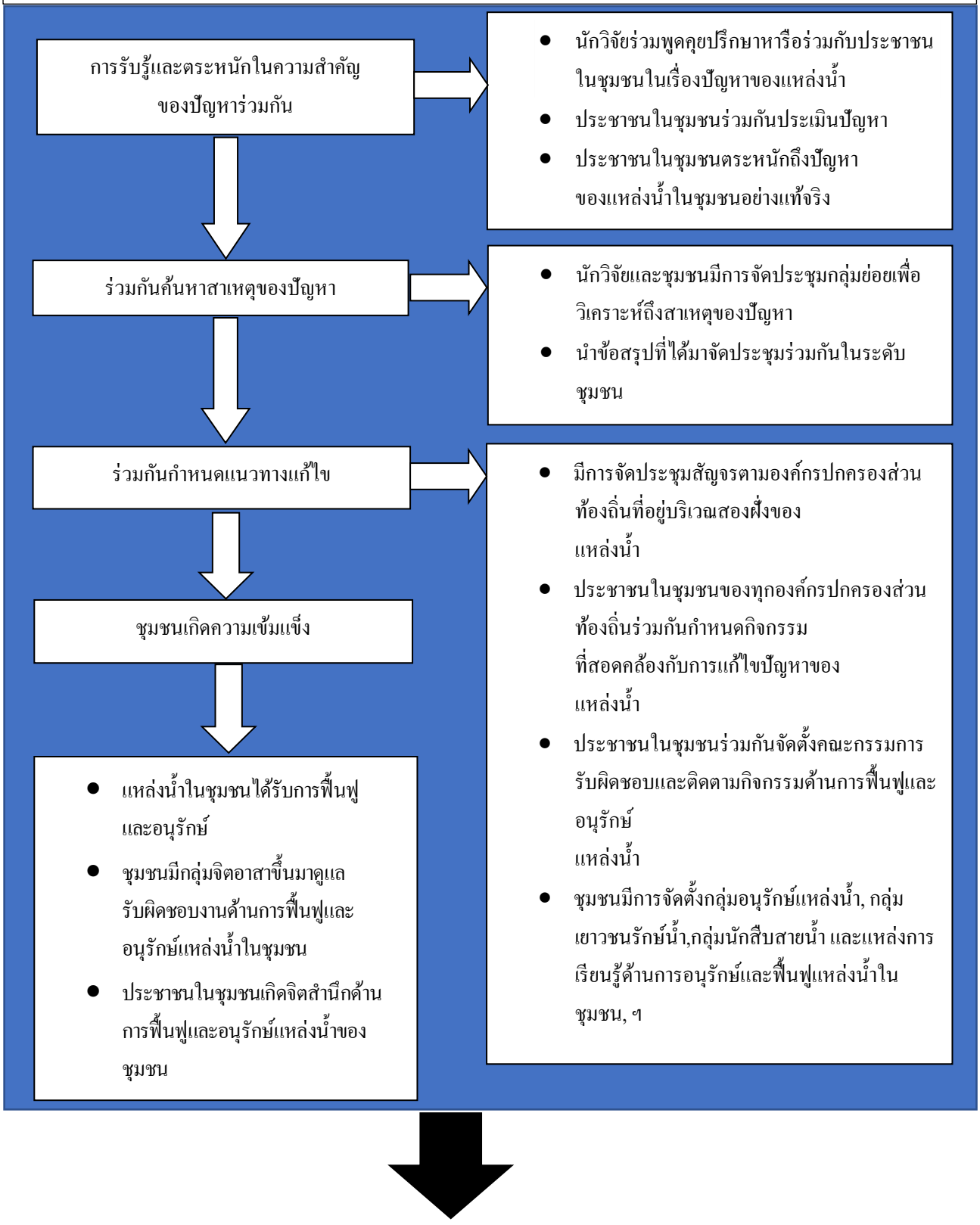
1. เพื่อดำเนินมาตรการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี

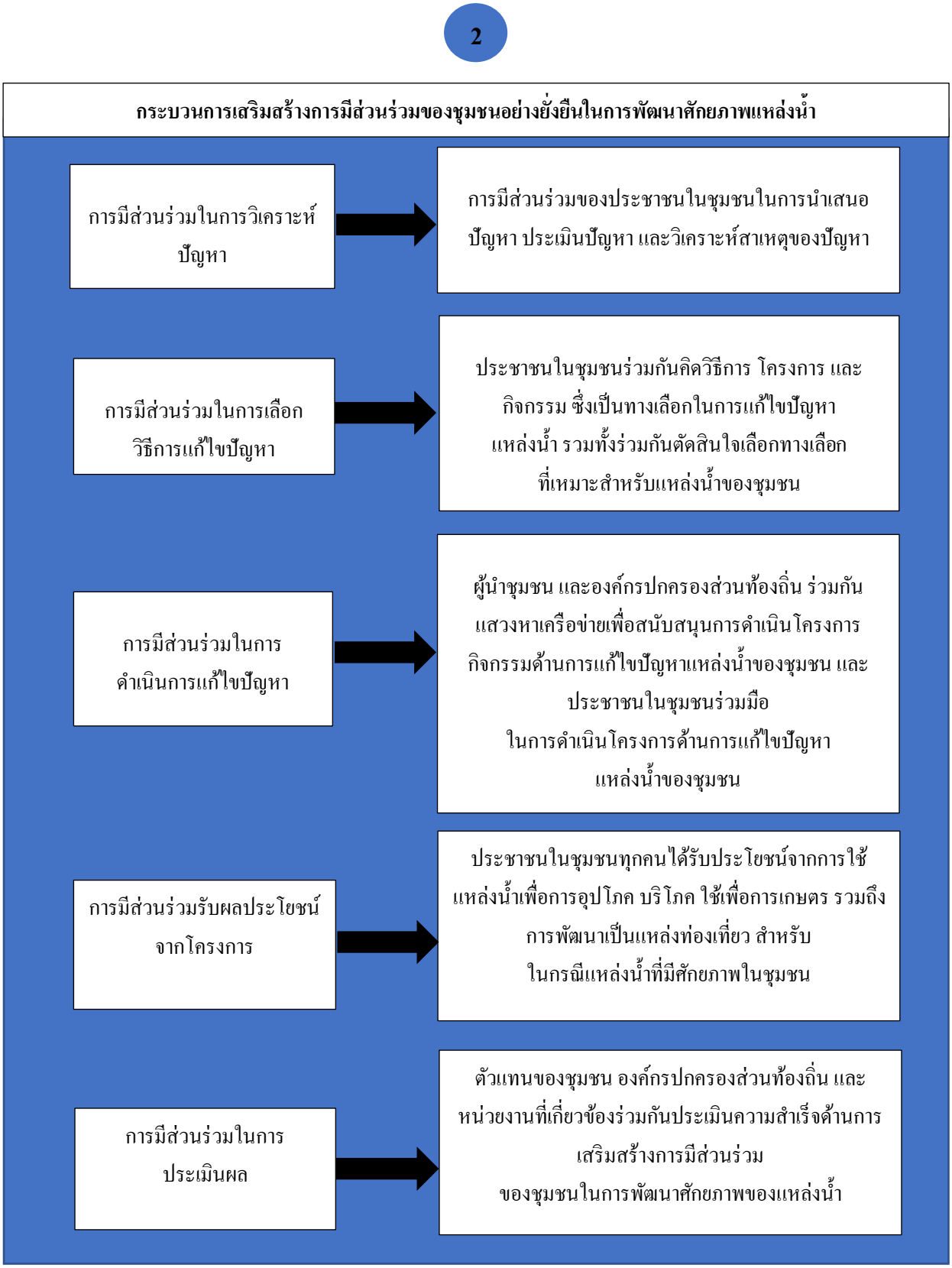
2. เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี

กรอบแนวคิดการทำวิจัย

1

การดำเนินมาตรการกระตุ้นจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมฟื้นฟู และอนุรักษ์แหล่งน้ำ

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการทำวิจัย

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาครั้งนี้ได้มีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนของแนวคิดการมีส่วนร่วม และแนวคิดด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดการทำวิจัย และเพื่อนำมาใช้ในการสร้างเครื่องมือที่ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งสาระสำคัญของวรรณกรรมในแต่ละเรื่อง มีดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

1.1 ความหมายการมีส่วนร่วม

Berkley (1975, อ้างถึงใน วิชรวัชร งามละม่อม, ออนไลน์, 2559) การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ผู้นำเปิดโอกาสให้ผู้ตามทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในการทำงานเท่าที่จะสามารถกระทำได้

William (1976) การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง

Cohen and Uphoff (1981) การมีส่วนร่วม หมายถึง สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร (2) การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ (3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน และ (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

จากวรรณกรรมที่ได้ทบทวนมาสามารถสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมได้ว่า “การมีส่วนร่วม” หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกภาคส่วนร่วมมือกันในการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรม การติดตามตรวจสอบ และการประเมินผลร่วมกันอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค นำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขพัฒนางานเพื่อพัฒนา หรือใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความเชี่ยวชาญของแต่ละคนในการแก้ปัญหาของชุมชน และพัฒนางานในกลุ่มให้มีความโปร่งใสและมีประสิทธิภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไป

1.2 รูปแบบการมีส่วนร่วม

องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1981) ได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง ซึ่งเป็นไปโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันขึ้นเอง เพื่อแก้ไขปัญหากลุ่มของตนเอง โดยเน้นการกระทำที่มิได้รับการช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งมีรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย

2) การมีส่วนร่วมแบบชักนำ ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล เป็นรูปแบบโดยทั่วไปของประเทศที่กำลังพัฒนา

3) การมีส่วนร่วมแบบบังคับ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของรัฐบาลภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผลทันที แต่จะไม่ได้รับผลระยะยาว และจะมีผลเสียคือไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

เมตต์ เมตต์การุณ์จิต (2553) ได้กล่าวถึง รูปแบบของการมีส่วนร่วมโดยสามารถจำแนกการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

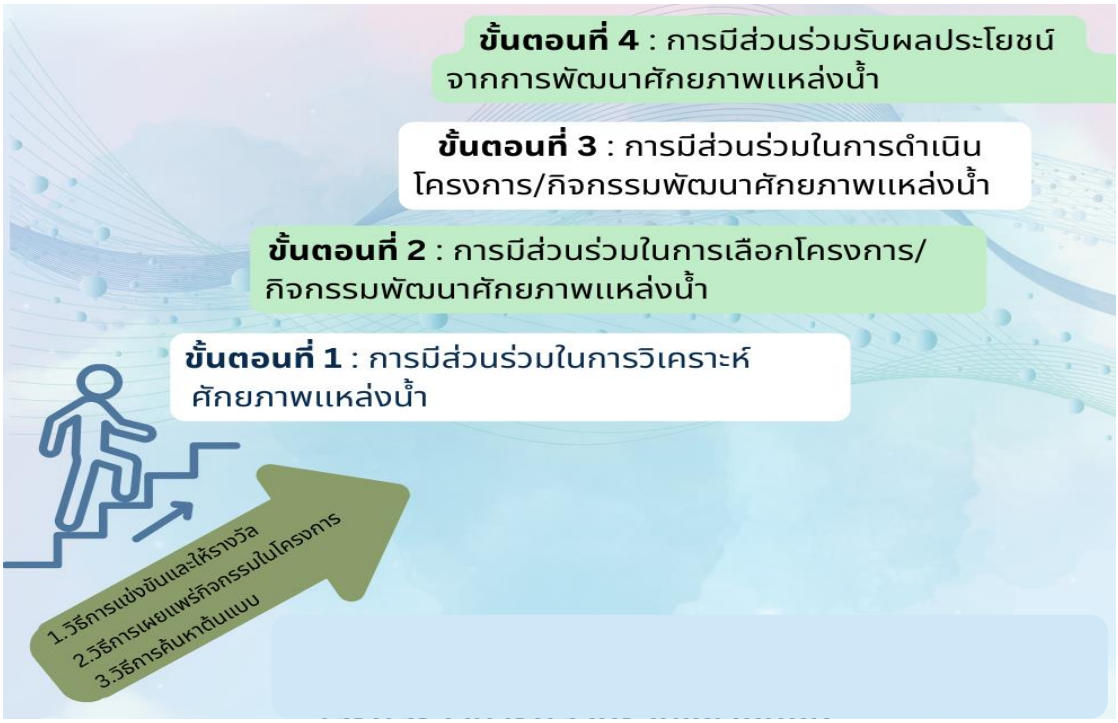
1) การมีส่วนร่วมโดยตรง การมีส่วนร่วมในการบริหารเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการตัดสินใจเป็นสำคัญ ดังนั้น ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบกิจกรรมโดยตรง เช่น ผู้บริหาร หัวหน้าโครงการ มักจะเปิดโอกาสให้บุคคลอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในรูปของกรรมการที่ปรึกษาที่ให้ข้อคิด ข้อเสนอแนะ เพราะกิจกรรมบางอย่างอาจมีอุปสรรค ไม่สามารถแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี จึงจำเป็นต้องให้บุคคลอื่นเข้ามาร่วมในการตัดสินใจ เพื่อให้ผลการตัดสินใจเป็นที่ยอมรับแก่คนทั่วไปหรือเกิดผลงานที่มีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมโดยตรงจึงมีสาระสำคัญอยู่ที่ว่า เป็นการร่วมอย่างเป็นทางการ และมักทำเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น คำสั่งแต่งตั้ง หนังสือเชิญประชุม เป็นต้น

2) การมีส่วนร่วมโดยอ้อม การมีส่วนร่วมโดยอ้อมเป็นเรื่องของการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้บรรลุเป้าหมายอย่างไม่เป็นทางการ โดยไม่ได้ร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการบริหารแต่เป็นเรื่องของการให้การสนับสนุน ส่งเสริมให้บรรลุเป้าหมายเท่านั้น เช่น การบริจาคเงิน ทรัพย์สิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เข้าช่วยสมทบไม่ได้เข้าร่วมประชุมแต่ยินดีร่วมมือ เป็นต้น

จากวรรณกรรมที่ได้ทบทวนมาสามารถสรุป ได้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาด้วยความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย และยังเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นโครงการ ซึ่งเมื่อนำมาใช้ในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ จะสนับสนุนและส่งเสริมให้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

1.3 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

กิจฐเชต ไกรวาส, อาภาภรณ์ สุขหอม, จรัสพล ชนะสิทธิ์, อารญา สุขหอม และธาริกานต์ ธนัญชยะกุล (2565) ได้เสนอแนวคิด “บันได 4 ขั้น ของกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและกลไกการขับเคลื่อน” ไว้ในรายงานกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี ดังนี้

ภาพที่ 2 บันได 4 ขั้น ของกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและกลไกการขับเคลื่อน

แนวคิดบันได 4 ขั้น ของกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนและกลไกการขับเคลื่อน เป็นการตอบสนองความต้องการด้านคุณค่าและคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับประชาชน ตามความต้องการขั้นที่ 3: ความต้องการความรัก ความเป็นเจ้าของและการยอมรับจากสังคม (Love and Belonging Needs) และขั้นที่ 4: ความต้องการความมั่นใจในตนเอง และการได้รับความเคารพนับถือ (Esteem Need) ในทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Need) ด้วยวิธีการ ดังนี้

1) วิธีการแข่งขันและให้รางวัล

2) วิธีการเผยแพร่กิจกรรมในโครงการ

3) วิธีการค้นหาต้นแบบ

วิธีการทั้ง 3 วิธีนี้ จะถูกผสานเข้ากับกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ ใน 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศักยภาพแหล่งน้ำ

2) การมีส่วนร่วมในการเลือกโครงการ/ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ

3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ/ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ

4) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ

Cohen and Uphoff (1980) ได้กล่าวถึง ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า มีขั้นตอนดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา (Analysis)

2) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา (Decision Making)

3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหา (Implementation)

4) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ (Benefits)

5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

2. แนวคิดด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม

2.1 ความหมายของการจัดการสิ่งแวดล้อม

กิจฐเชต ไกรวาส (2542, หน้า 92) ได้ทบทวนและสังเคราะห์ความหมาย “การจัดการสิ่งแวดล้อม” ไว้ว่า เป็นการดำเนินการแก้ไขผลอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์และ/ หรือธรรมชาติ เพื่อขจัด/ ระงับ/ บรรเทา/ ลดผลกระทบที่เกิดขึ้น อาทิ การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมเพื่อควบคุมคุณภาพของอากาศและน้ำ, การออกพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 เพื่อรักษาชีวิตของสัตว์และพันธุ์พืช ควบคุมการกัดกร่อนหรือการชะล้างของดิน และลดความเสียหายจากภัยธรรมชาติ การวางผังเมืองเพื่อกำหนดประเภทของการใช้ประโยชน์ที่ดิน ลดความคับคั่งและความหนาแน่นของเมือง ควบคุมการขยายของตัวเมืองให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม เป็นต้น

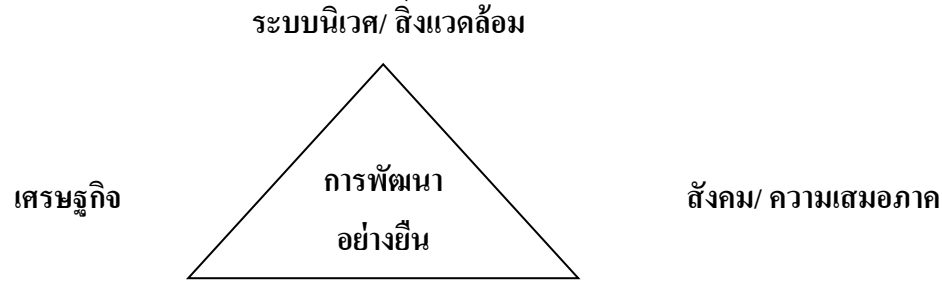
2.2 องค์ประกอบและกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อม

การพัฒนามักนำสู่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ การเคลื่อนไหวเพื่อตอบสนองต่อผลของการพัฒนาที่ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมและส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ นี้ เรียกว่า “การเคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” (International Institute for Environment and Development [IIED], 1989) การพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวทางของ IIED (1996) จึงได้แก่ การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ไปขัดขวางความสามารถคนในรุ่นต่อ ๆ ไปในการที่จะได้รับสิ่งที่สนองความจำเป็น ซึ่งมีแนวคิดพื้นฐานประกอบด้วย 2 ประการ ดังนี้

1) การพัฒนาต้องสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ได้

2) การพัฒนาไม่ได้มีขีดจำกัดที่ตายตัวแต่ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีที่เราใช้ในองค์การทางสังคม

ดังนั้น แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะต้องพิจารณาองค์ประกอบสำคัญ 3 ด้าน ดังนี้ (1) ด้านเศรษฐกิจ (2) ด้านสังคมและความเสมอภาค และ (3) ด้านระบบนิเวศหรือสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ 3 แนวคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

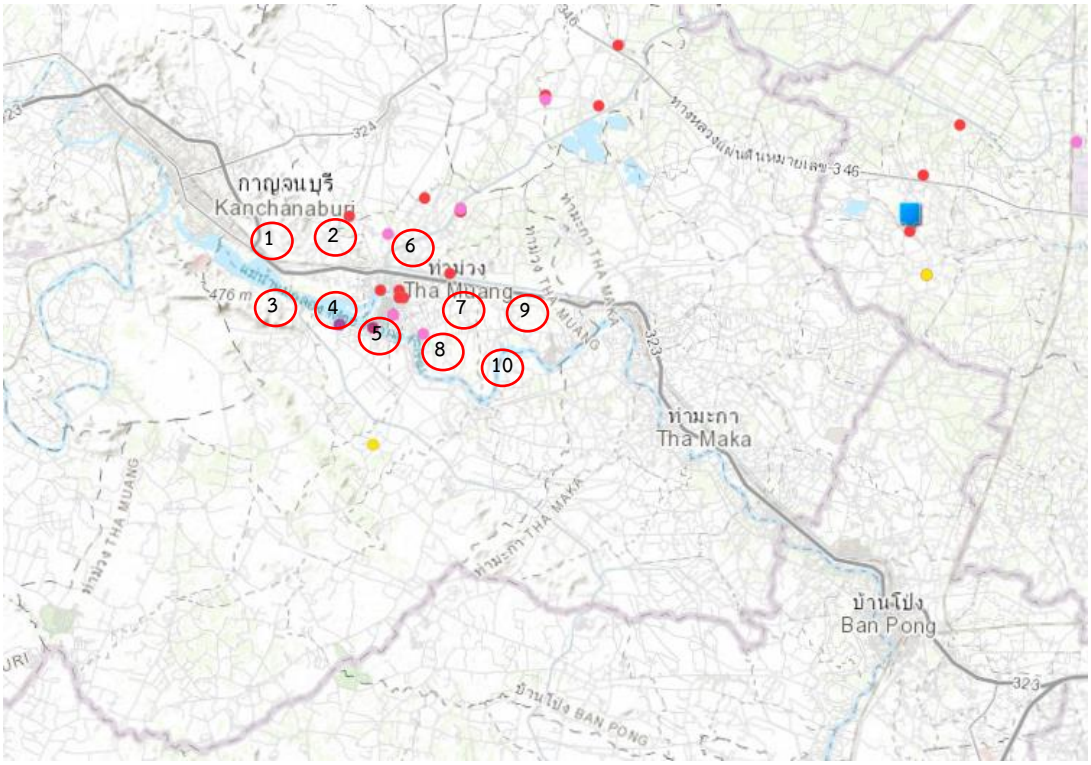
วิธีการวิจัย

การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. พื้นที่ศึกษา ครอบคลุมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่บริเวณต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 10 แห่ง ประกอบด้วย (1) เทศบาลตำบลแก่งเสี้ยน อำเภอเมืองกาญจนบุรี (2) เทศบาลตำบลท่ามะขาม อำเภอเมืองกาญจนบุรี (3) เทศบาลตำบลลาดหญ้า อำเภอเมืองกาญจนบุรี (4) เทศบาลตำบลหนองบัว อำเภอเมืองกาญจนบุรี (5) เทศบาลเมืองกาญจนบุรี อำเภอเมืองกาญจนบุรี (6) เทศบาลตำบลท่าล้อ อำเภอท่าม่วง (7) เทศบาลตำบลวังขนาย อำเภอท่าม่วง (8) เทศบาลตำบลม่วงชุม อำเภอท่าม่วง (9) องค์การบริหารส่วนตำบลท่าม่วง อำเภอท่าม่วง และ (10) เทศบาลตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน

2. วิธีการคัดเลือกพื้นที่ศึกษา ใช้เกณฑ์การคัดเลือก จากการเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีพื้นที่ดูแลรับผิดชอบครอบคลุมบริเวณต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีพื้นที่ใน 3 อำเภอของจังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วย (1) อำเภอเมืองกาญจนบุรี (2) อำเภอท่าม่วง และ (3) อำเภอพนมทวน

3. กลุ่มที่เข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ประกอบด้วย (1) กลุ่มผู้บริหาร และบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นพื้นที่ศึกษา 10 แห่ง ๆ ละ 3 คน รวม 30 คน (2) กลุ่มประชาชน และเยาวชนในพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 10 แห่ง ๆ ละ 25 คน รวม 250 คน

โครงการ การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี	
สัญลักษณ์	
1	1) เทศบาลตำบลแก่งเสี้ยน อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี
2	2) เทศบาลตำบลท่ามะขาม อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี
3	3) เทศบาลตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี
4	4) เทศบาลตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี
5	5) เทศบาลเมืองกาญจนบุรี อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี
6	6) เทศบาลตำบลท่าล้อ อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี

ภาพที่ 4 ที่ตั้งของพื้นที่ดำเนินกิจกรรม

4) องค์ความรู้ที่ถ่ายทอด ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จำนวน 10 แห่ง ประกอบด้วย

4.1) องค์ความรู้เรื่อง มาตรการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟู และอนุรักษ์แหล่งน้ำ

4.2) องค์ความรู้เรื่อง กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ

5) การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้เครื่องมือแนวคำถามในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้บริหารและบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มประชาชน และเยาวชนในพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่เข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้

6) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการจำแนกประเภทข้อมูล (Typological analysis) และการเปรียบเทียบข้อมูล (Comparative analysis) วิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากกระบวนการกลุ่ม

ผลการศึกษา

1. ผลการดำเนินมาตรการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี

1.1 ผลการกระตุ้นจิตสำนึก

การกระตุ้นจิตสำนึกให้ประชาชนในชุมชนได้เห็นคุณค่าและคุณประโยชน์ของแหล่งน้ำในชุมชน เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมจากประชาชนในการฟื้นฟู และอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน” และยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ และกระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืน โดยขั้นตอนการกระตุ้นจิตสำนึก ประกอบไปด้วย 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 มาตรการการสร้างแกนนำการฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ

(1) แสวงหาผู้นำของแต่ละกลุ่มในชุมชน โดยพิจารณาจากคุณสมบัติ การเป็นผู้มีภาวะผู้นำสูง มีความเสียสละ อุทิศตน เพื่อเป็นแกนนำในการฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน

(2) ผู้นำของทุกกลุ่มจะต้องประชุมปรึกษาหารือ เพื่อกำหนดเป้าหมาย และแผนงานด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชนร่วมกัน

(3) ผู้นำของทุกกลุ่มจะต้องร่วมกันกำหนดโครงการ/ กิจกรรม การกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ต่อไปนี้ร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 2 มาตรการการสร้างความเข้าใจกับประชาชนในชุมชน

(1) ลงพื้นที่เพื่อสร้างความเข้าใจกับประชาชนอย่างสม่ำเสมอ ในห้วงเวลาที่เหมาะ สมสำหรับประชาชนในแต่ละกลุ่ม แต่ละพื้นที่

(2) จัดกิจกรรมและใช้สื่อประชาสัมพันธ์ที่หลากหลายเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ประชาชนในชุมชนทุกกลุ่ม อาทิ สื่อแผ่นพับ เสียงตามสาย เฟสบุ๊ค ไลน์กลุ่มของชุมชน และการจัดกิจกรรมในพื้นที่ชุมชน เป็นต้น

(3) ใช้กระบวนการกลุ่มเพื่อพูดคุย ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยควรเริ่มต้นจากกลุ่มที่แกนนำแต่ละคนเป็นสมาชิกอยู่ และค่อยขยายผลไปยังกลุ่มอื่น หรือสมาชิกรายอื่น ๆ ในชุมชน

(4) สร้างความเข้าใจในเรื่อง ประโยชน์ที่ชุมชน และสมาชิกทุกคนจะได้รับ หากร่วมแรงร่วมใจกันฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน

(5) เปิดช่องทางการสื่อสารทั้งแบบออนไลน์และแบบออฟไลน์ เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มสามารถติดต่อสื่อสารกันได้สะดวก และแกนนำยังสามารถใช้ช่องทางการสื่อสารนี้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่สมาชิกในกลุ่มได้ด้วย

ขั้นตอนที่ 3 มาตรการกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจให้เกิดการยอมรับ

(1) กระตุ้นและส่งเสริมให้สมาชิกของกลุ่ม ครอบครัวของสมาชิก และสมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ

(2) กระตุ้นให้สมาชิกของกลุ่ม ครอบครัวของสมาชิก และสมาชิกของชุมชน รู้สึกว่าตนเองมีส่วนสำคัญในการฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ

(3) จัดกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน อาทิ การรณรงค์คัดแยกขยะและการไม่ทิ้งขยะลงสู่แหล่งน้ำ การลงแขกขุดลอกคูคลอง และวัชพืช การร่วมกันผลิตและใช้อีเอ็มบอลทำความสะอาดแหล่งน้ำของชุมชน เป็นต้น และให้แต่ละกลุ่มช่วยกันขยายผลการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องในพื้นที่อื่น ๆ ของชุมชน

(4) การเน้นย้ำเป็นประจำทุกสัปดาห์ผ่านช่องทางสื่อสารออนไลน์ของกลุ่ม และในเวทีการประชุมประจำเดือนของกลุ่ม

(5) แกนนำของทุกกลุ่มร่วมกันตรวจเยี่ยม ให้กำลังใจ และให้คำแนะนำการดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

(6) จัดหารางวัลจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/ บริษัท ห้างร้าน/ ประชาชนที่ให้การสนับสนุน/ อื่น ๆ เพื่อมอบเป็นรางวัลให้แก่กลุ่มที่ดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำในพื้นที่ที่กลุ่มรับผิดชอบได้โดดเด่นและต่อเนื่อง เพื่อสร้างแรงจูงใจให้แก่สมาชิกของทุกกลุ่ม

ขั้นตอนที่ 4 มาตรการกระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนและขยายผล

(1) แกนนำกลุ่มทุกคนต้องเป็นแบบอย่างการขับเคลื่อนกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำทั้งในระดับครัวเรือนและระดับกลุ่มอย่างจริงจัง

(2) ที่ประชุมทุกกลุ่มควรจัดสรรกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน เพื่อให้สมาชิกในทุกครัวเรือนได้ร่วมกันขับเคลื่อนกิจกรรม

(3) ที่ประชุมทุกกลุ่มควรมอบหมายให้ตัวแทนกลุ่มไปชักชวนเพื่อนบ้าน/ ครัวเรือนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงและไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มใด ๆ เข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ

(4) จัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อขับเคลื่อนโครงการ/ กิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำในระดับครัวเรือน และมอบรางวัลให้แก่ครัวเรือนที่มีการขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างจริงจังจนเห็นผลเป็นรูปธรรม

ขั้นตอนที่ 5 มาตรการการตอกย้ำให้เกิดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน

(1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำอย่างต่อเนื่อง

(2) แกนนำกลุ่มจะต้องกำกับ ดูแลการดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

(3) ควรจัดกิจกรรมรณรงค์การขับเคลื่อนกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำอย่างต่อเนื่อง และขยายผลให้ครอบคลุมทั่วทั้งพื้นที่ของชุมชนและชุมชนข้างเคียง

ขั้นตอนที่ 6 มาตรการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชน

(1) แกนนำกลุ่มต่าง ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต้องร่วมกันวางแผนพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำของชุมชน อาทิ การใช้ประโยชน์ด้านการเกษตร การใช้ประโยชน์ในด้านการบริโภค การใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว เป็นต้น

(2) แกนนำกลุ่มต่าง ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต้องร่วมกับประชาชนในการขับเคลื่อนโครงการ/ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำของชุมชน

(3) แกนนำกลุ่มต่าง ๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต้องร่วมกันจัดสรรประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินโครงการ/ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ ให้แก่ประชาชนในชุมชนอย่างทั่วถึงและยุติธรรม

(4) แกนนำกลุ่มทุกกลุ่มต้องร่วมกันค้นหาต้นแบบการขับเคลื่อนกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ ที่สามารถสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนและชุมชน เพื่อนำมาถ่ายทอดให้แก่สมาชิกในชุมชนและชุมชนอื่น ๆ

2. ผลการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ อย่างยั่งยืนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี

กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ เพื่อทำให้ประชาชนจำนวนมากให้ความร่วมมือกับการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างต่อเนื่องในระดับสูง ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นความยั่งยืนนั้น จะต้องเน้นไปที่ความแปลกใหม่ น่าสนใจ และได้ประโยชน์ทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวมของกระบวนการ ซึ่งจากผลงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบริเวณแหล่งน้ำดิบของการประปานครหลวง (การประปานครหลวง, 2562) คณะวิจัยได้นำเอาวิธีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบริเวณแหล่งน้ำดิบของการประปา

นครหลวง มาใช้ ซึ่งเป็นวิธีการที่แปลกใหม่ น่าสนใจ และสามารถตอบสนองความต้องการด้านคุณค่าและคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับประชาชน ตามความต้องการขั้นที่ 3: ความต้องการความรัก ความเป็นเจ้าของและการยอมรับจากสังคม (Love and Belonging Needs) และขั้นที่ 4: ความต้องการความมั่นใจในตนเองและการได้รับความเคารพนับถือ (Esteem Need) ในทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Need) โดยวิธีการที่ถูกนำมาใช้ผสมผสานกับกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ มีดังนี้

1) วิธีการแข่งขันและให้รางวัล การแข่งขันระหว่างชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ จะช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการ และยังส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินโครงการ

2) วิธีการเผยแพร่กิจกรรมในโครงการ การเผยแพร่กิจกรรมที่ได้ดำเนินการทั้งในชุมชนพื้นที่ต้นน้ำ ชุมชนพื้นที่กลางน้ำ และชุมชนพื้นที่ปลายน้ำ จะช่วยกระตุ้นและเพิ่มจำนวนประชาชนที่เข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรมของโครงการ เนื่องจากการประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่กิจกรรมของโครงการในสื่อซึ่งเป็นที่รู้จักแพร่หลาย จะทำให้ประชาชนที่เข้าร่วมในโครงการและกิจกรรมที่สื่อได้เผยแพร่ออกไป รู้สึกได้ว่าตนเองนั้นเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากสังคม

3) วิธีการค้นหาต้นแบบ การค้นหาต้นแบบการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำจากชุมชนทั้งหมดที่เข้าร่วมโครงการ จะทำให้ทั้งตัวแทนของชุมชนและประชาชนในชุมชนต้นแบบรู้สึกภาคภูมิใจ ซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการของประชาชนในเรื่อง การยอมรับจากสังคม และทำให้เกิดความมั่นใจในการเข้ามาร่วมดำเนินโครงการ

อภิปรายผล

1. ผลการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมจากประชาชนในการฟื้นฟู และอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน และเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ และกระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนนั้น ประกอบไปด้วย 6 ขั้นตอน ขั้นตอนที่ 1 มาตรการการสร้างแกนนำการฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ ขั้นตอนที่ 2 มาตรการการสร้างความเข้าใจกับประชาชนในชุมชน ขั้นตอนที่ 3 มาตรการกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจให้เกิดการยอมรับ ขั้นตอนที่ 4 มาตรการกระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนและขยายผล ขั้นตอนที่ 5 มาตรการการตอกย้ำให้เกิดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน และขั้นตอนที่ 6 มาตรการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชน ผลการดำเนินการดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของการประปานครหลวง (2562) เรื่อง การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบริเวณแหล่งน้ำดิบของการประปานครหลวง ในส่วนแนวทางการกระตุ้นจิตสำนึกใน

การมีส่วนร่วมอนุรักษ์และจัดการสภาพแวดล้อมของชุมชนบริเวณแหล่งน้ำดิบและคลองส่งน้ำในด้านฝั่งตะวันตกของการประปานครหลวง ซึ่งมีข้อค้นพบว่า กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และจัดการสภาพแวดล้อมของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน โดยชุมชนสามารถพึ่งตนเองในด้านการฟื้นฟู อนุรักษ์และจัดการสภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งน้ำสาธารณะ ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำสาธารณะให้สามารถใช้ประโยชน์ทั้งเพื่อการอุปโภค บริโภค เพื่อการเกษตร การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวในกรณีแหล่งน้ำของชุมชนที่มีศักยภาพนั้น จะต้องเริ่มต้นจากกระบวนการกระตุ้นจิตสำนึก ที่ประกอบด้วย (1) การรับรู้และตระหนักในความสำคัญของปัญหาและผลกระทบจากปัญหาสภาพแวดล้อมของแหล่งน้ำร่วมกัน (2) ร่วมกันค้นหาสาเหตุของปัญหาสภาพแวดล้อมของแหล่งน้ำ (3) ร่วมกันกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาและผลกระทบจากปัญหาสภาพแวดล้อมของแหล่งน้ำ และ (4) ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในแง่ของความสามารถในการพึ่งตนเองด้านการฟื้นฟู อนุรักษ์และจัดการสภาพแวดล้อมบริเวณแหล่งน้ำสาธารณะตลอดจนการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำสาธารณะให้สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มศักยภาพ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากพื้นที่ดำเนินกิจกรรม/พื้นที่ศึกษา และกลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรม/ กลุ่มที่ได้ดำเนินการศึกษาของทั้งสองโครงการมีความคล้ายคลึงกัน ดังนั้น จึงทำให้ผลการดำเนินกิจกรรมและผลการศึกษามีความสอดคล้องกัน

2. ผลการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืน ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี ที่มีข้อค้นพบว่า วิธีการแข่งขันและให้รางวัล วิธีการเผยแพร่กิจกรรมในโครงการ และวิธีการค้นหาต้นแบบ ทั้ง 3 วิธีนี้ จะถูกผสานเข้ากับกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ ใน 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย (1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศักยภาพแหล่งน้ำ (2) การมีส่วนร่วมในการเลือกโครงการ/ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ (3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ/ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ และ (4) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ โดยประเด็นการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ มีความสำคัญอย่างมากต่อการดึงดูดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และยังมีความสำคัญต่อความสำเร็จของโครงการ/ กิจกรรม สอดคล้องกับผลงานวิจัยเรื่องการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบริเวณแหล่งน้ำดิบของการประปานครหลวง (การประปานครหลวง, 2562) ซึ่งมีข้อค้นพบว่า วิธีเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบริเวณแหล่งน้ำดิบของการประปานครหลวง เป็นวิธีการที่แปลกใหม่ น่าสนใจ และสามารถตอบสนองความต้องการด้านคุณค่าและคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับประชาชน ตามความต้องการขั้นที่ 3: ความต้องการความรัก ความเป็นเจ้าของและการยอมรับจากสังคม (Love and Belonging Needs) และขั้นที่ 4 : ความต้องการความมั่นใจในตนเอง และการได้รับความเคารพนับถือ (Esteem Need) ในทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Need) และยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Cohen and Uphoff (1981) ในเรื่อง ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่ประกอบด้วย (1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา (Analysis) (2) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา (Decision Making) (3) การมี

ส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหา (Implementation) (4) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ (Benefits) และ (5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากสิ่งที่ได้ดำเนินกิจกรรมในครั้งนี้ และสิ่งที่ได้ทำการศึกษาของการประปานครหลวงเป็นเรื่องเดียวกันคือ ทรัพยากรน้ำ ดังนั้น จึงทำให้ผลการดำเนินกิจกรรมและผลการศึกษามีความสอดคล้องกัน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการดำเนินมาตรการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย

1.1 ควรจัดกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่อง การกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน ก่อนการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่อง การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ และการสร้างเครือข่ายการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ เนื่องจากจะทำให้ประสิทธิผลการถ่ายทอด/ ความเข้าใจของผู้เข้ารับการถ่ายทอดมีมากขึ้น

1.2 ควรคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะเข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นผู้นำของทุกกลุ่มในชุมชน ซึ่งเป็นผู้นำทั้งแบบเป็นทางการและในทางปฏิบัติ ไม่ได้เป็นผู้นำเฉพาะในทางปฏิบัติ

1.3 ควรมีการขับเคลื่อนโครงการ/ กิจกรรมการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

4) ควรนำเอาปัจจัยความสำเร็จและปัจจัยที่เป็นปัญหาอุปสรรคของชุมชนนำร่องไปใช้ในการขับเคลื่อนการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำในชุมชนอื่น ๆ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืน ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย

2.1 กิจกรรมเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ ควรเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการต่อเนื่องจากกิจกรรมการกระตุ้นจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชน เนื่องจากกิจกรรมเสริมสร้างการมีส่วนร่วมจะดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิผลต่อเมื่อประชาชนในชุมชนเกิดความตระหนักหรือเกิดจิตสำนึกด้านการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำของชุมชนแล้ว

2.2 ควรคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่จะเข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นผู้นำของทุกกลุ่มในชุมชน ซึ่งเป็นผู้นำทั้งแบบเป็นทางการและในทางปฏิบัติ ไม่ได้เป็นผู้นำเฉพาะในทางปฏิบัติ

2.3 ควรมีการขับเคลื่อนโครงการ/ กิจกรรมการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืน อย่างต่อเนื่อง

2.4 ควรนำเอาปัจจัยความสำเร็จและปัจจัยที่เป็นปัญหาอุปสรรคของชุมชนนำร่องไปใช้ในการขับเคลื่อนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนในชุมชนอื่น ๆ

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับ

1. มาตรการกระตุ้นจิตสำนึกการมีส่วนร่วมฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ ที่มีประสิทธิผล ประกอบไปด้วย 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 มาตรการการสร้างแกนนำการฟื้นฟูและอนุรักษ์แหล่งน้ำ

ขั้นตอนที่ 2 มาตรการการสร้างความเข้าใจกับประชาชนในชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 มาตรการกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจให้เกิดการยอมรับ

ขั้นตอนที่ 4 มาตรการกระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนและขยายผล

ขั้นตอนที่ 5 มาตรการการตอกย้ำให้เกิดความต่อเนื่องในการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ 6 มาตรการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชน

2. รูปแบบที่มีประสิทธิผลในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืน ประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศักยภาพแหล่งน้ำ

2) การมีส่วนร่วมในการเลือกโครงการ/ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ

3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ/ กิจกรรมพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ

4) การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

การประปานครหลวง. (2562). *รายงานฉบับสมบูรณ์การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบริเวณแหล่งน้ำดิบของการประปานครหลวง*. กรุงเทพฯ: การประปานครหลวง.

กิจฐเชต ไกรวาส. (2561). *รายงานฉบับสมบูรณ์การศึกษากระบวนการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในภาคตะวันออก*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

กิจฐเชต ไกรวาส. (2567). *การวิเคราะห์โครงการสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ซัคเซส.

กิจฐเชต ไกรวาส, อาภาภรณ์ สุขหอม, จรัสพล ชนะสิทธิ์, อารญา สุขหอม และธาริกานต์ ธนัญชยะกุล. (2565). *รายงานกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัย การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำแม่กลอง จังหวัดกาญจนบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.

เมตต์ เมตต์การุณ์จิต. (2553). *การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม: ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และราชการ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: บุ๊คพอยท์.

วิชวัชร งามละม่อม. (2559). *Media Learning of Public Administration: ทฤษฎีการมีส่วนร่วม*. วันที่ค้นข้อมูล 3 มิถุนายน 2562, เข้าถึงได้จาก https://learningofpublic.blogspot.com/

ภาษาอังกฤษ

Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1981). *Rural Development Participation: Concept and Measure for Project Design Implementation and Evaluation: Rural Development Committee Center for international Studies*. New York: Cornell University Press.

IIED. (1996). *Towards a Sustainable Paper Cycle*. London: IIED.

United Nations. (1981). *Yearbook of International trade Statistics*. United Nations: UN Press.

William, E. (1976). *Participation Management Concepts Theory and Implementation*. Atlanta, GA: Georgia State University.